

El fantasma de la lluita de classes en l'imaginari franquista*

per Carme Molinero

Por encima de todas las doctrinas políticas con las cuales se quiere vestir la propia conveniencia, existe un hecho que desde hace medio siglo viene imprimiendo carácter a la evolución política de las naciones y que ha sido el motor de los grandes movimientos modernos: el anhelo por la justicia social de las clases más numerosas. Este proceso no hace más que activarse con las guerras o con las convulsiones. Lo social ha llegado a ser lo importante; lo demás exclusivamente accesorio.

Francisco Franco en la Escuela Superior del Ejército, 16-10-1945.¹

RESUM:

L'article pretén mostrar, a partir de la literatura i dels discursos franquistes, fins a quin punt una part dels intel·lectuals i del poder polític consolidat definitivament l'abril de 1939, estaven obsessionats amb la lluita de classes. La tesi que es defensa és que la dictadura franquista, com els règims feixistes europeus, elaborà un discurs per captar les masses i desenvolupà tot un seguit de polítiques que eren presentades com a mostra de la seva preocupació social, no perquè millorar les condicions socials de la majoria fos l'objectiu que el movia, sinó perquè els seus dirigents ho consideraven imprescindible per alimentar el mite de la comunitat nacional harmònica que havia d'eradicar la lluita de classes.

PARAULES CLAU:

Règim de Franco, bases ideològiques, discurs social franquista, lluita de classes.

ABSTRACT:

Using Francoist literature and political speeches, this article aims to show the extent to which Francist intellectuals and politicians were obsessed with the idea of the class struggle. The point being made is that Franco's dictatorship, like the rest of the European Fascist régimes, produced a discourse aiming to appeal to the masses and developed a number of policies that were presented as a demonstration of its social concerns. The reason for this was not any real desire to improve social conditions for the majority of the population, but the need to foster the myth of an harmonious national community in which the class struggle was to be for ever eradicated.

KEY WORDS:

Franco's régime, ideology, Francoist social discourse, class struggle.

En l'etapa constituïva de la dictadura franquista, els ideòlegs del règim explicaren reiteradament els elements que intervenien decisivament en la conveniència d'instaurar un «Estat Nou» a Espanya. Sintèticament tots venien a coincidir amb l'argumentació de Luis del Valle, catedràtic de Dret Polític de la Universidad de Zaragoza i fervent admirador de l'Alemanya nazi, que al capítol inicial del seu llibre *El Estado nacionalista totalitario-autoritario*, afirmava que el «*Nuevo Estado*

*. Aquest article ha estat redactat en el marc del projecte d'investigació BHA2003-4165.

1. Citat a *Franco ha dicho*, Edit. Carlos-Jaime, Madrid, 1947, 188.

sorgeix pel fracàs dels estats liberals enfront de l'anomenat *problema social*, que va afavorir l'aparició del bolxevisme rus.² Certament, els contrarevolucionaris espanyols, com els seus coreligionaris europeus, estaven convençuts que Karl Marx tenia raó quan anunciava que el fantasma de la lluita de classes recorria Europa. L'extensió de les reivindicacions socials, presentades pels treballadors i per àmplies franges de les classes mitjanes, i la incapacitat dels Estats liberals per canalitzar-les havia estès entre les classes conservadores una percepció de «crisi de civilització» que, inevitablement, aconseguiria destruir la «societat d'ordre». La percepció de perill es va aguditzar amb la proclamació de la II República, i l'aixecament militar del juliol de 1936 fou presentat en un primer moment com una acció preventiva davant l'imminent assalt comunista al poder.

En les pàgines que segueixen s'intenta mostrar, a partir de la literatura i dels discursos franquistes, fins a quin punt una part dels intel·lectuals i del poder polític consolidat definitivament a partir d'abril de 1939 estaven obsessionats amb l'existència de la lluita de classes. Durant gairebé quaranta anys, els dirigents franquistes reiteraren que el nacionalsindicalisme havia acabat definitivament amb la lluita de classes, però els discursos de molts dels seus propagandistes mostren clarament que sobretot als primers anys estaven convençuts del voluntarisme de l'afirmació i que un dels grans reptes del Nou Estat raïa en l'atracció de les masses; també era comú el convenciment que, per reeixir-ne, calia un llenguatge i unes mesures que havien d'aconseguir convèncer els enemics que «*el Movimiento tiene entraña y temperatura popular y no obedece al pueblo pero le sirve*».³

La tesi que aquí es defensa és que el règim franquista, com els règims feixistes europeus, elaborà un discurs per captar les masses i desenvolupà tot un seguit de polítiques que eren presentades com a mostra de la seva preocupació social, no perquè millorar les condicions socials de la majoria fos l'objectiu que el movia, sinó perquè consideraven que sense desactivar les reivindicacions socials era impossible vèncer definitivament l'«enemic interior», condició imprescindible per assolir el seu objectiu de grandesa de la «nació».

Aquest, evidentment, era el discurs falangista però també va ser el discurs franquista, atès que les polítiques de consens del règim van estar en bona mesura en mans falangistes, els quals tenien un discurs nacionalitzador que integrava plenament el discurs catòlic. Justament, l'empremta falangista en el discurs del règim és un dels factors clau que se sosté aquí i que té en compte aquella part de la historiografia que inscriu el règim franquista en la constel·lació dels règims feixistes, almenys fins que llur derrota a la Segona Guerra Mundial comportès l'asfíxia històrica del model.

En aquestes pàgines no s'entrarà, tanmateix, en una constatació essencial, que és la distància entre discurs i realitat. Aconseguir que els treballadors esde-

2. L. del VALLE, *El Estado nacionalista totalitario-autoritario*, Zaragoza, Editorial Atheneum, 1940, 14-16.

3. AGA, Presidencia, SGM, José Antonio GIRÓN «Discurso ante las Cortes», 1944, 7, c. 28.

vinguessin addictes al règim era un objectiu gairebé impossible car, com els propis informes oficials assenyalaven, els treballadors percebién el franquisme com el retorn agreujat al pitjor passat, ja que havia desaparegut fins i tot la possibilitat de defensar-se.⁴ A més a més, cal tenir ben present que la concepció franquista de «comunitat nacional» implicava la depuració i la consegüent exclusió de tots aquells que apareixien com els seus enemics. En aquest context és perfectament explicable que les polítiques de consens no aconseguissin èxits espectaculars.⁵ No obstant, una part destacada del personal franquista va desenvolupar un discurs polític dirigit específicament als treballadors que alimentava el mite fundacional del règim franquista. Fins aquest moment els historiadors no han parat prou atenció sobre la qüestió i, tanmateix, conèixer-la és fonamental per ubicar el règim en la trajectòria europea del segle XX.

La lluita de classes i el Nou Estat

Des de l'any 1937, quan ja va ser evident que la guerra seria llarga i que era imprescindible transformar «l'Estat campamental» en estructures institucionals de caràcter permanent, es va anar definint la naturalesa del nou règim. La constitució de FET-JONS com a partit únic a l'abril d'aquell mateix any era una decisió de gran transcendència, de la mateixa manera que ho era la creació de les organitzacions de masses que havien de substituir les preexistents, prohibides i perseguides. L'aprovació del *Fuero del Trabajo* el març de 1938 —quan encara no feia dos mesos de la constitució del primer govern de Franco i convertit després en primera Llei fonamental— és igualment representativa de les idees-força que volia transmetre el Nou Estat. El *Fuero del Trabajo* naixia com una declaració de principis, de profund contingut social, que tenia com a funcionalitat política l'atracció de les masses als postulats del Nou Estat.

Aquest objectiu es veu reflectit reiteradament en els discursos d'aquells anys, que mostren que el bàndol insurrecte tenia necessitat d'explicitar el seu caràcter «nou» i la seva preocupació social. El falangista Joaquín Garrigues, professor de Dret Mercantil a la Universidad de Madrid i col·laborador en la redacció del *Fuero del Trabajo*, proporciona un bon exemple d'aquesta voluntat quan, per justificar el to declamatori del text, va afirmar que «era una obra de rápida preparación, de

4. He analitzat les terribles conseqüències de la instauració del règim franquista per als treballadors a, entre d'altres, C. MOLINERO i P. YSÀS, «Patria, Justicia y Pan». *Nivell de vida i condicions de treball a Catalunya, 1939-1950*, Barcelona, La Magrana, 1985; C. MOLINERO i P. YSÀS, *Productores disciplinados y minorías subversivas. Clase obrera y conflictividad laboral en España en la España franquista*, Madrid, Siglo XXI, 1998; C. MOLINERO i P. YSÀS, «El malestar popular por las condiciones de vida. ¿Un problema político para el régimen franquista?», *Ayer*, 52, 2003.

5. C. MOLINERO i P. YSÀS, «Rebuig i resistència. Elements condicionants de les actituds socials durant el primer franquisme», *Josep Fontana. Història i projecte social*, Barcelona, Crítica, 2004.

*preparación guerrera, que era preciso emplazar rápidamente frente al adversario, como se emplaza una batería de cañones en la guerra. De aquí la doble naturaleza del F. del T. como aparato legal y como artefacto de guerra. De aquí su carácter polémico y a veces quizás demasiado dogmático y doctrinal. Era preciso convencer al enemigo con la promesa de una obra realmente revolucionaria.*⁶

Igualment, Leonardo Prieto i Miguel Sancho, professors de la Universidad de Zaragoza, van publicar el 1938 una obra divulgativa sobre el Fuero del Trabajo on, després d'extenses explicacions, afirmaven que tota la construcció corporativa dissenyada en el Fuero del Trabajo tenia com a objectiu «orientar el ímpetu de las clases laboriosas haciéndolas partícipes en la gran tarea nacional que viene a realizar [...] e impedir que las previsiones, no equivocadas, de Marx, pudieran cumplirse en el sentido deseado por éb».⁷

La voluntat de canalitzar la força —que percebien com a aclaparadora— de les reivindicacions de les masses és ben explícit en els propis discursos dels dirigents del règim. El mateix any de 1938 Raimundo Fernández Cuesta, secretari general de FET-JONS, en una intervenció a favor d'Auxilio Social es preguntava si la idea revolucionària de Falange «no era un tópic demagógico, un mito nacido de la influencia de la propaganda marxista a una concesión halagadora». A aquest qüestionament —que, evidentment, era retòric en la seva exposició, tot i ser ajustat a la realitat— el secretari general del Movimiento es contestava, com és lògic, negativament car «la humanidad tiene un ansia de justicia que no sabemos si podrá llegar a satisfacer plenamente alguna vez. El espíritu revolucionario es la manifestación de esa intranquilidad y ese afán de acortar en lo posible las distancias que existen entre aquellos que lo tienen todo y aquellos otros que no tienen nada».⁸ Havien de convèncer —i autoconvèncer-se— que ells representaven una solució nova i harmoniosa per als greus problemes socials que no es podien desconèixer si no volien ser arrossegats pel corrent de la història.

Un cop iniciada la Segona Guerra Mundial, amb l'eufòria que desfermà la marxa imparable de les tropes alemanyes pel territori europeu, la publicística franquista presentava «la pelea que empezó en este día [18 de julio] del año de 1936 con el trágico y glorioso balance de nuestros caídos» com «la primera gran batalla del nuevo orden de España, de Europa y del mundo».⁹ Espanya era, per tant, un puntal d'aquell nou ordre, però com havien demostrat les experiències italiana i alemanya, el control del conflicte social passava per integrar les masses en la política nacional, tot oferint un horitzó de societat d'ordre amb justificació social.

6. J. GARRIGUES, *Tres conferencias en Italia sobre el Fuero del Trabajo*, Madrid, Ediciones FE, Madrid, 1939, 59.

7. L. PRIETO i M. SANCHO, *Ilustración popular al Fuero del Trabajo*, Saragossa, Imperio, 1938, 20.

8. R. FERNÁNDEZ CUESTA, *Intemperie, victoria y servicio. Discursos y escritos*, Madrid, Ediciones Prensa del Movimiento, 1951, 142-146.

9. F. MORET, *Conmemoraciones y fechas de la España nacional-sindicalista*, Madrid, Ediciones de la Vicesecretaría de Educación Popular, 1942, 42.

Ramón Serrano Suñer, en un moment tan difícil per al règim i per a ell mateix com la derrota dels feixismes, ofereix una breu però contundent argumentació del perquè el nacionalisme espanyol contrarevolucionari no tenia altra alternativa que incorporar els referents del feixisme europeu per resoldre «definitivament» la crisi social que des de la seva perspectiva havia condicionat la vida espanyola durant les dècades anteriors. Afirmava: «*si la democracia era lo próximo, lo que estaba allí, el socialismo era lo inminente; era a la vez el correctivo y la consecuencia de la democracia. Toda proclamación de libertad individual y de igualdad de derechos civiles y políticos era falsa, decía el socialismo, mientras unos estuvieran en posesión de todos los medios de producción y otros totalmente privados de ellos. Es libre el que económicamente no depende de otro; es soberano el que tiene medios económicos de poder; el proletariado no es, pues, ni libre ni soberano, y la democracia liberal no es para él más que un escarnio. Liberal y democráticamente el socialismo marxista no tenía réplica; para dársela tenía que negarse el principio absoluto de la libertad y afirmar la existencia de valores sustantivos superiores*».¹⁰ la Nació.

Això és el que, teòricament, intentava Falange i el sindicalisme que en depenia. Des de l'11 al 19 de novembre de 1940 es va celebrar a Madrid el I Consell Sindical de la Falange, estructurat al voltant de tretze ponències. Significativament la primera d'elles tractava de «La nacionalización de las masas proletarias»; el ponent era Jesús Suevos, conseller nacional i cap de la Falange exterior de Portugal. L'argumentació de Suevos mostra des de l'inici i de forma transparent que per a ell l'interlocutor intel·lectual del feixisme era el marxisme i així començava la seva exposició, argumentant que «*la Falange cree que el grupo social sobre el que gravita el destino del mundo es el proletariado*» i, igual que la força de les idees de Marx provenia d'haver vist amb claredat genial la força vital del proletariat, afirma, «*del mismo modo, Mussolini comprendió claramente que el éxito del fascismo estribaba en redimir a aquellas masas y volverlas al cauce patriótico y religioso*». És per això que «*la Falange ha de basarse forzosamente sobre esta masa proletaria, donde reside el gran secreto vital, de nuestro tiempo. No creemos que el totalitarismo sea la vuelta al despotismo ilustrado, [pero] sin la masa no conseguiremos perspectivas profundas en el futuro. Ciertamente, al público no puede convocársele para pedirle opinión, pero sí necesitamos que nos preste calor, sangre, vida. Por eso la Falange tiene que enraizarse en la masa*».¹¹

Com captar les masses si quan Falange «*abordó al proletariado, se encontró con una humanidad corrompida por un siglo de marxismo*»; doncs, per començar, utilitzant un llenguatge que els resultés proper: «*nos critican el empleo de las*

10. R. SERRANO SUÑER, *Entre Hendaya y Gibraltar*, Madrid, Ediciones y Publicaciones Españolas, 1947, 3a ed., 369.

11. J. SUEVOS, «Nacionalización de las masas proletarias», I Consejo Sindical de la Falange, *Pueblo*, 13 de novembre de 1940.

palabras “camarada”, “sindicalista”, “pan”, “justicia” por tener reminiscencias marxistas. Pues bien, es cierto, las tiene. Nosotros no podíamos dirigirnos a la masa con retóricas y frases bonitas; teníamos que hablarle en el lenguaje que ellos hablaban, comprendían, sentían, en una palabra».

Així, la primera part de la intervenció de Suevos tenia com a objectiu reclamar dels delegats provincials participants al Consell una actuació guiada per aquells principis atès que encara no havien aconseguit «el calor de les masses»; era urgent per a ells «*llegar al fondo de la masa, hablarles en su lengua y explicarles cómo son ellos, los pobres, los que más necesitan de la Patria —en ella nacen, tienen enterrados a sus padres, viven en ella y no podrán marcharse nunca, y si la Patria se hunde con ella se hundirán—*». La urgència de la missió venia determinada també per la convicció, reflectida en les paraules de Mussolini, segons la qual «*o vosotros introducís al pueblo en la ciudadela del Estado, que él defenderá, o quedará fuera y terminará tomándola por asalto*», afegint que «*nosotros no queremos que el pueblo tome por asalto la ciudadela del Estado; queremos que porte sobre sus hombros la ciudadela del Estado, desde donde unos cuantos lleven a España a la unidad, grandeza y libertad*».¹²

Les mateixes idees va expressar Gerardo Salvador Merino que, en el llarguíssim discurs de la darrera sessió del Consell, d'una banda, va sintetitzar les línies mestres de les intervencions dels diversos ponents i, d'una altra, va plantejar «noves consignes». Amb relació als treballadors, el delegat nacional de Sindicats va prevenir als delegats provincials de caure en el perill de la demagògia, però a partir d'aquí els cridava a «*suscitar por todos los medios lícitos la fe de las masas*». Salvador, com altres conferenciants, citava Ortega com a referent d'autoritat per assenyalar que «*en los tiempos nuevos las masas equivalían a la fuerza pavorosa de las mareas*»; així, «*hay una generalizada marea que hace ascender las masas hasta los poderes económico-sociales y políticos. Frente a tal fenómeno histórico se reacciona sólo de dos maneras: poniéndonos del lado de las masas, para integrar como una ola más este desbordamiento, impetuosa invasión de lo energético y de lo caótico, o situándonos enfrente, para darle cauce, como si fuera una energía creadora. Pero para ello hace falta no solo disponer autoritaria y despóticamente de sus voluntades. No se consigue así ni siquiera esto, disponer de sus voluntades [sic]; se dispone quizá, se controla, se dirige y se construye su esfuerzo físico, su representación física; pero no es posible ponerse delante de un movimiento que lleva detrás de sí como otros, unos anárquicamente, otros ordenadamente las masas, y no se ha ideado otro procedimiento de regir el Mundo. Por eso nadie debe asustarse, no es posible, si antes no se les ha persuadido de que el que va delante guía, y no es empujado, y guía porque ha descubierto la norma según la cual sigue un camino cierto, y guía porque ha descubierto*

12. SUEVOS, «Nacionalización de la masas...».

cuál es el camino más fácil y más llano y guía porque la autoridad no le nace del poder material que en este momento esgrime en la mano, sino de la eficacia lógica con que este poder materialmente sirve el destino común de las masas de que es conductor y guía.¹³

Gerardo Salvador no va tenir gaire temps per conduir el sindicalisme «nacional»; la seva ambició el va deixar sense el suport dels seus companys de viatge en la construcció de l'estat feixista del règim, particularment de Serrano Suñer, de manera que els poderosos sectors econòmics i polítics que maldaven des de feia temps per la seva destitució van assolir el seu objectiu.¹⁴

Indubtablement les posicions hegemòniques en el I Congreso Sindical que acabem de ressenyar estaven lluny dels postulats d'una altra part del personal polític franquista, que estava interessat, bàsicament —i gairebé exclusivament—, a desenvolupar el component de control social del Sindicat Vertical. Així José Arán situava com a primera aportació dels règims feixistes l'eliminació del poder de les masses: «*nos sobrecoge de admiración el poder gigantesco de la inteligencia y de la voluntad de unos hombres, insignificantes por su número, frente a las masas enormes que, como blanda cera, dejan moldearse y dirigirse, en esa experiencia constituida por los regímenes autoritarios, que derrumban estrepitosamente toda la construcción político-social del siglo XIX, basada en el número y la masa*».¹⁵

En efecte, els diferents sectors de l'aparell franquista coincidien en la utilització de la repressió per assegurar la disciplina social; les diferències estaven en què per alguns calia combinar coacció i persuasió, per a què un projecte polític fós digne de tal nom. Aquesta era la posició falangista, que Serrano Suñer expressava de la següent manera: «*la paz social no puede basarse sólo como muchas gentes sesudas quisieran (no podemos ser demasiado aficionados a lo sesudo, porque lo sesudo es muchas veces masónico y burgués), en la gendarmería. La paz social no puede producirse si no está basada en la justicia y sólo entonces, apoyada en la fortaleza del Estado, que a la vez que amparará todos los derechos, impondrá inexorablemente el cumplimiento de todas las obligaciones, dentro de la suprema armonía del interés nacional*».¹⁶

Per tant, negar el principi de la llibertat i afirmar valors substantius superiors com, ja s'ha vist també, afirmava Serrano Suñer, era la clau d'aquesta part del projecte polític franquista i això exigia establir un llenguatge de complicitat amb aquells que han perdut la llibertat. En aquest sentit tenia una forta càrrega simbòlica la conversió del 18 de juliol en Fiesta de Exaltación del Trabajo en substitució

13. *Pueblo*, 21 de novembre de 1940.

14. La més recent i completa explicació sobre la «defenestració» de Gerardo Salvador a J. M. THOMÀS, *La Falange de Franco*, Barcelona, Plaza & Janés, 2001, 290-301.

15. J. ARAN, «La Organización Sindical», *Revista de Trabajo*, núm. 14, 1940, 1168-1169.

16. R. SERRANO SUÑER, «Discurso en Sevilla, 12-4-40», reproduït a A. ALCAZAR DE VELASCO, *Serrano Suñer en la Falange*, Barcelona, Ediciones Patria, 1941, 111-113.

del Primer de Maig.¹⁷ Així ho afirmava José Antonio Girón, ministre de Treball entre 1941 i 1957, qui era taxatiu al considerar que «*el hecho de que el Caudillo haya establecido la Fiesta del Trabajo precisamente en la fecha de la rebelión española implica la rotunda afirmación del objetivo que persiguió la guerra*».¹⁸

La idea que reiteradament es va voler transmetre era que el 18 de Juliol, la festa més important del calendari franquista, estava associada als treballadors, perquè aquella data significava «*la implantación de la justicia social verdadera, auténtica, que hasta el 18 de julio no existía más que en teoría, pues la gran familia productora, la España trabajadora estaba dividida en homicida lucha y en rencor implacable*».¹⁹

També Franco reiterava amb certa freqüència la necessitat d'assolir la nacionalització dels espanyols esgarriats. En ocasió d'un discurs en l'Institut Nacional de Previsió, a l'inici de 1942, va dir que «*llevábamos muchos años contemplando cómo el motor que animaba a nuestros enemigos, el fuego que la revolución roja encendía, era el motor de la injusticia social, movido y explotado por todos los partidos [...]. ¿Cómo comprendéis vosotros que fuéramos a hacer la unidad de España y a sembrar el espíritu de colaboración para salvarla, si en nuestro Movimiento y en nuestra doctrina no estuviera impreso y nosotros identificados con esas necesidades sociales?*»²⁰

Probablement la distància entre el discurs i la realitat és l'element fonamental per explicar que els dirigents falangistes dediquessin una atenció extraordinària a intentar convèncer els treballadors que no eren «*los mismos perros con distintos collares*». Eren constants els discursos com el que es feia als enllaços sindicals de Terrassa l'any 1942: «*Quiero que repitáis a vuestros compañeros de trabajo que nosotros no venimos a defender ningún privilegio de casta ni partido, sino que luchamos para lograr el bienestar de todos los españoles, para conseguir la Libertad y la Justicia Social*.» I en aquest sentit els falangistes amb posicions més radicals esperaven la victòria de l'Eix perquè «*cuando termine esta guerra que está destrozando el Mundo y se imponga en Europa el Nuevo Orden de Justicia; cuando Alemania triunfe de esta dura pelea continuadora de nuestra Guerra, será el momento que estos que falsean nuestra Revolución y están interesados en presentarnos como enemigo vuestro o como demagogos incompetentes, tendrán que huir porque el pueblo, este pueblo español tan sensi-*

17. La festivitat del Primer de Maig va ser suprimida per decret de 13 d'abril de 1937. L'any 1956 i pel fet que a partir de 1955 el calendari oficial vaticà va convertir l'1 de maig en festa de Sant Josep Artesà, el règim franquista recuperà la festivitat, tot mantenint la Fiesta de Exaltación del Trabajo el 18 de juliol. Vegeu M. D. de la CALLE, «El Primero de Mayo y su transformación en San José Artesano», *Ayer* 51, 2003.

18. «A todos los trabajadores de España», 18-7-1944, J. A. GIRÓN, *Escritos y Discursos*, vol. II, 1944-1947, 59.

19. MORET, *Conmemoraciones y fechas...*, 44.

20. F. FRANCO, «Sacrificio, solidaridad y unidad, base de los Seguros Sociales», *Boletín Informativo del Instituto Nacional de Previsión* 3, 1942, 2-3.

*ble para las grandes cosas, para las grandes empresas, se lanzará sobre ellos, aniquilándoles con alguna de nuestras actitudes heroicas».*²²

Quan els esdeveniments bèl·lics anunciaven la derrota del feixisme el règim s'esforçà per a allunyar-se d'aquells aliats inconvenients, però no va canviar l'eix del discurs pel que fa a la «justícia social». Així, per exemple, el març de 1944 Fermín Sanz Orrio, delegat nacional de Sindicats, va pronunciar una conferència davant els empresaris del Círculo de la Unión Mercantil e Industrial, de Madrid, on insistia que «*la más peculiar labor del nacional-sindicalismo era insertar al proletariado en los cuadros nacionales, habilitarle para la vida ciudadana auténtica sustrayéndole de esa masa sin claros contornos que los que le presta un vago ideal internacionalista impregnado por el rencor*»; i això era imprescindible perquè «*para resistir y transformar la presión económica de las masas irritadas era menester instituciones y espíritu*».²³

Aquest discurs «explicatiu» va ser intensament reiterat, particularment davant els empresaris, en aquells mesos del final de la guerra. Així, a València, el mateix Sanz Orrio va afirmar que «*si he dicho que la convulsión nuestra, la convulsión gloriosa que provocamos en España se debió a nuestro afán de resolver el problema de lo social, se puede decir hoy todavía con la misma exactitud y con más grandeza en el alcance, que la guerra universal que sufre la Humanidad es una auténtica guerra social. [...] Y, por tanto, se puede también decir, sin aire de profecía, sino únicamente al amparo del sentido común y de la observación elemental, ante los acontecimientos que estamos presenciando, que si el hombre actual no sabe hallar rápidamente las fórmulas, las soluciones necesarias para acomodar y para organizar la sociedad, se han de producir una serie de convulsiones y de cataclismos que darían como resultado, aparte de los desastres materiales del momento, unas perturbaciones y unas crisis tan grandes de convivencia humana. No nos afecta a nosotros [...] pero tenemos la grave angustia de constituir en España un edificio social, que, pase lo que pase de fronteras afuera, sea como una especie de castillo roqueño que se alce en medio del mar de agitadas olas que, como digo, ha de alterar profundamente las relaciones humanas*».²⁴ La por al desenllaç era evident i Sanz veia en el que denominava «solució social» un camí obligat.

La conquesta de les masses

Durant el primer *ventenni*, si un dirigent franquista destaca per la seva voluntat de connectar amb els treballadors per atreure'ls a les files del règim

21. «El camarada Fernández Ramírez dictó a los reunidos Las Consignas del Momento» *Reunión del Consejo Provincial de Ordenación Social en Tarrasa*, Tarrasa, 30-6-1942

22. «La nueva política social». Extracte de la conferència pronunciada per Fermín Sanz Orrio el 16 de marzo de 1944», *Revista de Trabajo* 5, 1944.

23. F. SANZ ORRIO, *Los sindicatos españoles*, Madrid, Delegación Nacional de Sindicatos, 1948, 134.

és indubtablement José Antonio Girón, que va esdevenir la cara més populista de la dictadura.

Javier Martínez de Bedoya, jonsista com Girón, va descriure qui seria ministre de Treball des de 1941 como algú de «*compleja personalidad, nada fácil de clasificar. [...] prudente, reservado y preocupado por la conquista de las masas*». ²⁴ Certament aquesta va ser una obsessió de Girón, que no es cansava de repetir —potser perquè ningú hi donava crèdit— «*que nadie crea que el Régimen que venimos a instaurar es un Régimen de privilegio para una clase social*». ²⁵

La seva fixació en la superació de la lluita de classes explica en bona mesura la seva retòrica. El 22 de novembre de 1944 el ministre de Treball va pronunciar el seu primer discurs davant les Corts, i en ell va situar el règim de Franco en l'esdevenir del segle XX, un segle en el qual les masses eren les grans protagonistes. Així, Girón va afirmar que «*para nosotros toda la política española desde el comienzo de siglo está determinada hasta el Movimiento por un ansia creciente de transformación social que no encuentra salida. La intervención activa de las muchedumbres trabajadoras en la política fue el hecho central de la última etapa y todas las demás actitudes de los viejos partidos fueron forzadas por él. El movimiento obrero fue el único activo, ofensivo, que sabía adonde iba y adonde intentaba llegar. Todas las demás eran posturas pasivas, negativas, defensivas que no querían ir por su cuenta a ninguna parte porque todo su empeño estribó solamente en evitar un avance o en aprovecharse momentáneamente de su fuerza*».

Atesa la interpretació que feia de la història d'Espanya no ha d'estranyar que sostingués que la lluita de classes havia estat el motor dels esdeveniments a Espanya i que, per fer-li front, calia recollir aquella rebel·lia social. Els falangistes l'havien recollit, de manera que «*España se apresta como adelantada del mundo a dar salida por caminos justos y cristianos de amor a esa gran corriente histórica de liberación del humilde que, comprimida por la fuerza de los privilegiados, necesitaba recibir, sobre su desesperación, su rabia y su pecado, la gracia divina del bautismo*». ²⁶

I si parlava així als fòrums oficials —ocupats en bona mesura per representants de rànquies cultures reaccionàries— és perfectament explicable que, com a ministre de Treball, Girón dediqués bona part de les seves energies a establir una relació tan directa com fos possible amb les masses, per la qual cosa va fer moltes visites a centres obrers, en particular als miners asturians. En qualsevol cas, Girón sempre va utilitzar el mateix esquema en la seva relació amb els treballadors: volia que aquests confiessin en els falangistes perquè eren els seus aliats enfront de la «contrarevolució»; si no era així, els únics perjudicats serien ells, els treballadors, que podien descartar poder exercir algú tipus de pressió

24. J. MARTINEZ DE BEDOYA, *Memorias desde mi aldea*, Valladolid, Ámbito, 1996, 172-173.

25. GIRÓN, *Quince años de política social...*, 131

26. AGA, Presidencia, SGM, J. A. GIRÓN, «Discurso ante las Cortes», 7, c. 28.

per sí mateixos: «*que ninguna de nuestras palabras se tome como lisonja interesada, porque si estamos abiertos a la comprensión y decididos a imponer una autoridad, que es a vosotros en último extremo a quienes va más a favorecer, tenemos como siempre, las manos muy firmes para que pueda inquietaros otra clase de rebeldías injustas. No os hagáis ilusiones. Estad seguros de que por vosotros mismos no representáis fuerza alguna eficaz para lograr el más mínimo avance revolucionario, y que si en tanta gente hay hoy tolerancia para los avances sociales, no es por miedo o simpatía hacia vosotros, sino por temor a enfrentarse con la Falange y el Caudillo*».²⁷

Com s'està veient el discurs era sempre el mateix, tot i que en el cas de Girón era habitual una barreja de sinceritat, prepotència, coacció i afalagament amb el convenciment que la seva actuació estava orientada a la defensa dels treballadors. I tot i que no s'ha estudiat monogràficament, es podria dir que d'alguna manera, en aquells anys,²⁸ el ministre que va implantar les reglamentacions de treball —que esdevingueren l'instrument fonamental per assegurar el control dels salaris, mantenint-los enfonsats a nivells de supervivència— va aconseguir ser percebut per algunes franges de treballadors, sobretot en aquelles zones menys industrialitzades i de menor desenvolupament d'una cultura de classe, com la cara amable de la dictadura.

S'ha dit ja que Girón es va esforçar per connectar directament amb la classe obrera i, particularment, amb els miners asturians. Aquesta predilecció l'explicava de la següent manera: «*tengo que decir por fidelidad a la verdad que yo inicié mi contacto con los mineros de una manera calculada, porque me di cuenta que ese obrero era el que más impacto dejaba en el mundo trabajador y porque lo que se conquistase socialmente tras el lastre de la revolución de 1934, produciría un impacto en todo el ámbito laboral español. Luego me fui a Valencia, con los portuarios, que eran cenetistas en su mayoría; Sevilla...*».²⁹ No deixa de ser significatiu que d'aquest recorregut territorial restés exclosa la visita reiterada a Catalunya, on Girón va anar poc i no va dir res que mereixés ser reproduït en la recopilació dels seus discursos, més quan entre amplis sectors de l'aparell polític franquista hi havia una veritable obsessió per la conquesta simbòlica de Catalunya.

Efectivament, els dirigents franquistes atorgaven una gran importància a l'explicitació d'un suport català al règim. Aquest fet, que va ser continuat en el temps, es va fer transparent en els comentaris que diferents publicistes van fer a la premsa durant la visita de Franco a Catalunya el gener de 1942, tres anys després de l'ocupació definitiva del país. Ens ocuparem de la qüestió perquè

27. «Veinte mil trabajadores escuchan las consignas nacional-sindicalistas dadas por el camarada Girón», *Pueblo*, 3 de maig de 1942.

28. La figura de J. A. Girón com a puntal del «bunker» als anys setanta condiona la visió retrospectiva sobre el personatge.

29. J. A. GIRÓN, *Si la memoria no me falla*, Barcelona, Planeta, 1994, 115-116.

les activitats incloses en el passeig triomfal per terres catalanes, que havien estat seleccionades minuciosament, estaven relacionades majoritàriament amb el món del treball.

Els primers actes tingueren un caràcter de reafirmació del vencedor davant el qual les noves autoritats locals i els sectors empresarials mostraven la seva adhesió «inquebrantable» ja que és «*al Generalísimo Franco y a su valeroso Ejército a quienes debemos la terminación de nuestro cautiverio y la conservación de nuestros hogares y la recuperación de nuestro patrimonio industrial*». ³⁰ Però, a banda d'aquests actes, habituals arreu, a Barcelona es va escenificar el calor popular assolit pel règim perquè, com va repetir Ernesto Giménez Caballero, conquerir Barcelona representava que la «*Nueva España*» feia seves les masses treballadores.

Com que aquest era l'objectiu, la part central dels actes es van situar a la Via Laietana de Barcelona —on pocs metres separaven la seu del Sindicat Vertical de la de Foment del Treball— i a les ciutats de Sabadell i Terrassa. En aquests espais es va desplegar un ventall de rituals on els vencedors mostraren la seva força, al temps que els vençuts escenificaven l'adhesió al nou règim. Tot plegat, tanmateix, havia d'anar embolcallat amb un vel de compenetració. Així ho volia reflectir Giménez Caballero, que afirmava: «*desde el 1 de abril de 1939 en que la guerra acabó, ningún acontecimiento ha tenido nuestra Patria más extraordinario que estas actuales jornadas históricas en Cataluña. ¿Sabéis todo lo que representa el haber logrado que una Cataluña de casi tres siglos divorciada de España, se una en coyuntura sacra y definitiva otra vez a nuestro destino? ¿Sabéis lo que significa [...] que esa Barcelona liberal, romántica, separatista y antiespañola, soltara las armas de la mano, abriera el puño, de rencor cerrado, y en filas unánimes —mano abierta de paz y de amor— gritase: “¡Franco, Franco, Franco! ¡Arriba España!”? ¿Os dais cuenta, españoles, de lo que estamos viviendo en estos días decisivos de nuestra historia? El Caudillo y la Falange no os han mentido. [...] Hay una Falange social nueva [...] y hay en vías de formación una clase trabajadora [...] Hay una fe, una voluntad de victoria, unos poderes nuevos. ¿Cuáles son esos Poderes? Los que Franco —como Cisneros desde su balcón— ha visto desfilar ante sí en Cataluña: Ejército y Pueblo*». ³¹

Els actes de Sabadell van impressionar vivament a qui, en aquells anys, havia esdevingut escrivà de Franco; Giménez Caballero afegia: «*el espectáculo de Sabadell ante Franco en el campo de deportes ha sido el espectáculo más delirante que haya podido contemplar un alma falangista. Mientras en los cafés y en los casinos en estos días atrás, los agentes masónicos difundían que la Falange agonizaba —ahí, en Sabadell— el falangismo ponía en pie de gue-*

30. Manuel Gorina, president del Gremi de Fabricants de Sabadell a Franco. Citat a C. MOLINERO i P. YSÀS, *Els industrials catalans durant el franquisme*, Vic, Eumo editorial, 1991, 66.

31. E. GIMÉNEZ CABALLERO, «Estos son nuestros poderes!», *La Vanguardia Española*, 29 de gener de 1942, 5, i *Solidaridad Nacional*, 29 de gener de 1942, 4.

rra, triunfal, la organización más perfecta de sindicalismo que quizá exista en Europa. Porque en un simple cuadrilátero de un campo de deportes, se cuadrículó, en menos de una hora, todo el sistema productor de una ciudad, la más productora de España. Allí desfilaron, encuadrados, hasta los perros de caza. (...) Los rojos —los sindicalistas revolucionarios— habían prometido a la masa obrera catalana que cerrando el puño conquistarían la “plusvalía” del capital español, empuñando pistolas y cometiendo crímenes. Pero la masa obrera, después de años horribles de sufrimiento y traiciones a su destino, vio que las únicas víctimas del sistema eran ellos, los proletarios. (...) Franco y la Falange, esto es, el falangismo, significan hacer “verdad” lo que era “mentira” bajo los rojos. Nosotros no tememos a las masas ni a sus reivindicaciones, siempre que se sujeten a España. Y las masas, al fin, no desconfían de España, porque España se sujetó a su noble ansia de justicia social. ¡Franco y su Falange, españoles, están haciendo la Revolución Nacional que no supieron hacer los rojos! ¡Con España, en España y por España! ¡Ejército triunfal y pueblo falangizado! Eso es Franco, esa es la victoria. ¡Esos son, en España, nuestros poderes!»³²

La curta travessia del desert

L'esfondrament de l'Eix va arrossegar els somnis de grandesa lligats a un Nou Ordre Europeu. No sols això; després de la derrota dels aliats nazi-feixistes semblava que les democràcies liberals tornaven a esdevenir el referent universal a l'Europa occidental. Tanmateix, els dirigents franquistes —tot i que deixaren de fer referència al concepte «revolució» amb la freqüència que ho havien fet fins aquell moment— continuaren maldant per presentar-se com a única alternativa a les caduques democràcies davant l'enemic comunista, el qual semblava impulsat pel vent de la història. Per exemple, la Sección Femenina va recuperar el 1945 un fragment d'un discurs que va pronunciar Franco el desembre de 1942³³ on s'afirmava el següent: «*Cuando la guerra termine y la desmovilización se haga, entonces habrá llegado el momento de saldar las cuentas, de cumplir las promesas, y, pese a todos los proyectos, se realizará el destino histórico de nuestra era, o por la fórmula bárbara de un totalitarismo bolchevique, o por la patriótica y espiritual que España les ofrece. (...) Se engañan, por lo tanto, quienes sueñan con el establecimiento en el occidente de Europa de sistemas demoliberales fronterizos con el comunismo ruso. Yerran los que especulan con paces liberales o con soluciones burguesas; el mundo marcha por otros derroteros, y son tan justos y fuertes los sentimientos que le animan, que con victorias o con derrotas saltará por todo cuanto intentase contenerle. (...) Por esto, por saber que*

32. GIMÉNEZ CABELLERO, «¡Estos són nuestros poderes!».

33. F. FRANCO, *Discurso del Caudillo ante el III Consejo Nacional*, Madrid, desembre de 1942.

estamos en posesión de la verdad y llevar seis años laborando en este propósito, miramos con serenidad los acontecimientos». ³⁴

La defensa del model propi no era contradictòria amb la consciència que la supervivència del Nou Estat depenia de la voluntat angloamericana, de manera que tots els esforços es van canalitzar a presentar-se com un règim exclusivament anticomunista i catòlic, perfectament compatible amb les victorioses democràcies liberals. A les alçades de 1947 —assentat el clima de guerra freda— el règim franquista ja tenia quelcom més que intuïcions sobre la passivitat dels guanyadors de la guerra respecte de la dictadura espanyola; tanmateix, no havien desaparegut les amenaces sobre la permanència de Franco com a cap d'Estat. Sia per convicció sia perquè era la manera més coherent de defensar que el règim no podia ni havia de ser substituït per una monarquia tradicional —o bé per una combinació d'ambdós elements—, la realitat és que —només incorporant un llenguatge menys radical— Franco continuà esgrimint que el Nou Estat representava la tercera via que, a més a més d'assegurar el ressorgiment nacional, resolvia la qüestió social, davant la qual eren igualment ineficaços el marxisme i el liberalisme.

El 1947, en l'al·locució d'una data tan important per al règim com l'aniversari de la *Victòria*, Franco va reafirmar que *«una esperanza movió a las masas trabajadoras en los últimos movimientos contemporáneos. Una desilusión las invade hoy, al contemplar el fracaso completo de sus doctrinas, mientras algunos se frotan las manos en la torpe ilusión de creer que las aguas pueden volver ya jamás [sic] por los mismos cauces. Si el marxismo, por destruir los principios en que el progreso económico se asienta, aparece incapaz de resolver los problemas económico-sociales que al mundo se presentan, no son ni el liberalismo ni el capitalismo financiero los que han de sucederle. La realidad impondrá otras soluciones*». ³⁵

La «qüestió social» es va mantenir així en el discurs del règim com a argument de justificació històrica. Es podria dir que estaven tan convençuts que la inquietud social era insuprimitible que fins i tot a l'alçada de 1948 i 1949 se succeeixen discursos com el de Raimundo Fernández Cuesta, que continuava afirmant que l'única alternativa al comunisme era un règim com el franquista: *«Hace pocos días yo dije públicamente que estamos viviendo una época de transformación mundial, una época que marca un hito en la Historia de la Humanidad, e hice resaltar también cómo la Humanidad se encuentra en el dilema, en la disyuntiva, de tener que elegir entre una formas de vida comunista o entre otras nuevas formas que nosotros tenemos que crearlos. Os decía también que habíamos prescindido ya de esas formas comunistas y nos estábamos creando las nuestras. Pues bien; en esta creación, nosotros afirmamos y tenemos el convencimiento de*

34. «Palabras del Caudillo», *Medina* 199, 1945.

35. F. FRANCO «A los españoles en el VIII aniversario de la Victoria», 30 de març de 1947, citat a *Franco ha dicho*, 1r apèndix, Ediciones Voz, Madrid, 1949, 124

que el Sindicalismo Nacional es la pieza fundamental de este nuevo sistema de organización de vida.³⁶

És a dir, a l'hora de justificar el manteniment del règim sempre anaven a parar a l'eficiència del sistema per superar els reptes plantejats per la possibilitat de l'existència del comunisme, i així com les democràcies occidentals després de 1945 maldaren per mostrar que eren més eficients que els règims socialistes àdhuc a l'hora d'assegurar benestar als que menys en tenien, també els falangistes —i el franquisme— pensaven que havien d'atreure les masses, per la qual cosa era imprescindible un discurs social: «*Si nosotros hablamos de Revolución, si empleamos la palabra camarada, si nuestra bandera es roja y negra, si nuestra camisa es azul proletaria, no lo hacemos ni lo decimos por presumir de demagógicos, sino porque queremos rescatar todos esos valores, insuflarles un aliento cristiano y demostrar que tienen tanta eficacia y vitalidad como podían tener antes en el marxismo*». ³⁷

Encara l'any 1950, quan els efectes del Pla Marshall havien mostrat que el «comunisme era contenible», en què les democràcies liberals estaven tenint grans èxits i que, per tant, els escenaris catastrofistes no es corresponien a la realitat, els falangistes continuaven considerant que, tanmateix, el liberalisme continuava essent incapaç de canalitzar la lluita de classes, mentre que el sindicalisme de tipus falangista era l'únic competent per frenar la recerca de «redempció» pròpia de les «masas oprimidas». Una enquesta preparada per *Pueblo*, publicada durant diversos dies de primers de maig de 1950, reflecteix que els falangistes de les més diverses tendències, des dels «revolucionaris» com Suevos als «catòlics» com Sanz contestaven l'enquesta en aquest sentit.

A la pregunta «*¿Qué importancia atribuye usted al sindicalismo en el momento político actual?*», Àngel B. Sanz, que havia estat governador civil de Tarragona i director general de Presons i era el 1950 cap del Sindicato Nacional de Banca, Bolsa y Ahorro, respon: «*El eterno principio de la acción y la reacción hizo que el mundo derivase en socialismo materialista y desespiritualizado, degenerando después en el comunismo, que si en teoría pudiera ser atrayente idea de hermandad, en la práctica se ha convertido en un abyecto sistema de injusticia y de bárbara criminalidad internacional, enemigo de toda idea de equidad social. (...) [Tanmateix] el empuje de las masas en demanda de justicia social es cada vez más fuerte, y el único camino para acabar con el predominio del neocapitalismo tiránico y proteger a los pueblos del caos del comunismo está en un sindicalismo comprensivo, humano y económicamente justo que impida que la guerra ideológica civil latente se convierta en verdadera y cruenta lucha fratricida*». ³⁸

36. R. FERNÁNDEZ CUESTA, «En la segunda reunión plenaria del Consejo Asesor Nacional de Obras Sindicales», 10-3-1949, R. FERNÁNDEZ CUESTA, *Intemperie, victoria y servicio. Discursos y escritos*, Madrid, Ediciones Prensa del Movimiento, 1951, 331-334.

37. FERNÁNDEZ CUESTA, «En la segunda reunión...».

38. *Pueblo*, 2 de maig de 1950.

L'enquesta donava per fet que el món estava canviant i a la pregunta «¿Cómo será políticamente este mundo nuevo?» Jesús Suevos —recordem que era fundador de la Falange gallega i conseller nacional del Movimiento— contestava: «*En efecto, un mundo se nos derrumba y otro se nos anuncia. Y creo que ese mundo que nace será un mundo “socialista”. Lo que no quiere decir que haya de ser un mundo “marxista”, ni mucho menos. Quiere decirse que en ese mundo predominará lo social sobre lo individual. (...) El problema que hoy tiene planteado el mundo es el de saber “cómo” ha de ser el socialismo inevitable. Yo, por mi parte, confío en que sea esencialmente cristiano, procurando que la influencia e intromisión crecientes del Estado no naufrague la libertad y la dignidad humanas. Lo que no tiene nada que ver con esas monsergas de la “iniciativa individual”, la “libertad de conciencia y de expresión” y demás tópicos del liberalismo.*»³⁹ Aquesta línia d'argumentació la defensaran bona part dels falangistes al llarg de la trajectòria del règim i fins que la crisi de la dictadura tanqui molts d'ells en un «búnquer».

El fantasma torna a aparèixer: les vagues de 1951

Evidentment, la pràctica política i social franquista distava extraordinàriament dels convenciments que reflecteixen els textos anteriors. Per a bona part dels treballadors, la OSE no era una altra cosa que un aparell coactiu que exercia funcions de control, vigilància, dissuasió i col·laboració en la repressió desenvolupada des d'altres instàncies de l'aparell de l'Estat. I la repressió, com era percebuda per la societat aleshores i els estudis històrics han mostrat abastament, era la medul·la de la dictadura, aquella que assegurava que la resta d'aparells polítics complissin les seves funcions. Indiscutiblement aquesta era una condició invisible en tots els nivells del discurs oficial.

Però justament la preeminència de la repressió sobre qualsevol altre instrument d'acció política feia que els discursos es desenvolupessin en el buit, sense deixar marge de maniobra per les polítiques de consens, tan destacades en el pla ideològic. La paralització per la por, que afectava a la major part de la població, és la que va assegurar durant molt de temps la irrellevància de les manifestacions de conflicte, no les polítiques de consens.

Tanmateix, els dirigents franquistes no van poder estar tranquils gairebé mai. Quan semblava que desapareixien els perills en l'àmbit internacional començaven a produir-se, cada cop amb major freqüència, esclats de protesta popular que eren llegits en clau política i que obligaven a mantenir un discurs segons el qual els governants avisaven que qualsevol manifestació de conflicte seria durament reprimida, alhora que intentaven convèncer els treballadors que ningú com ells es preocupava per satisfer les seves necessitats.

39. *Pueblo*, 1 de maig de 1950.

La principal mostra d'aquell malestar acumulat per les duríssimes condicions de vida que s'havien experimentat durant la primera dècada franquista va tenir lloc a Barcelona el febrer-març de 1951. El boicot als tramvies, seguit per una vaga obrera en la qual van participar aproximadament uns trescents mil treballadors, va representar el primer gran desafiament intern al qual van haver de fer front les autoritats franquistes. Als mesos següents les protestes es van reproduir en altres zones d'Espanya.

Certament, l'impacte de les vagues de 1951 fou extraordinari entre els dirigents del règim. A les seves memòries José Antonio Girón va escriure que *«en 1951 se produjeron los primeros brotes de violencia laboral. El marxismo, que recibía significativas ayudas y consignas del exterior, entraba en el área de la agitación interior. Contemplados hoy, aquellos amagos de huelga en Cataluña, Vizcaya, Madrid, resultan prácticamente inapreciables. Pero para un pueblo que había vivido en paz podían significar cuando menos la certidumbre de que no todo estaba ganado. [...] La huelga de la primavera del cincuenta y uno fue un fracaso para sus organizadores, pero un punto de atención muy sensible, para quienes nos afanábamos en la gobernación del Estado.»*⁴⁰

Aquell mateix any també es va publicar un text de Raimundo Fernández Cuesta, nomenat secretari general del Movimiento el 1951 i que havia estat ministre de Justícia des de 1945 fins aleshores; el text recull un discurs que va pronunciar a Bilbao, on s'havia traslladat per commemorar la «*liberación*» de la ciutat. És tan significatiu que el discurs el dediqués a les vagues com que després el publiquessin en forma d'opuscle.⁴¹ En síntesi, el secretari general del Movimiento va argumentar que Falange estava fent tot el que podia en defensa dels treballadors, però que eren les circumstàncies i l'hostilitat internacional les que impediien obtenir millors resultats, conjuntura que pretenien aprofitar els enemics d'Espanya. Els treballadors haurien de ser cauts —afegia— perquè si els enemics del règim assolien els seus objectius els més perjudicats serien ells mateixos. No va ser gaire original, aquest era un discurs recurrent, però paga la pena observar com concretava aquest argument.

Fernández Cuesta acceptava que el 1951 *«el esfuerzo ingente del Régimen y su Caudillo, que nadie podrá negar sin caer en la mayor injusticia, para crear un sistema de seguridad social que proyecte sobre las casas de los trabajadores un presente lleno de bienestar y un futuro libre de fantasmas sombríos, por causas muy complejas, varias y no imputables a él, no ha dado aún, en el orden económico y práctico, todos los resultados apetecidos y que normalmente debían haberse producido ya sin esas circunstancias»*. També acceptava que *«vosotros, los trabajadores españoles y las clases medias españolas; los que carecen, como han carecido siempre, de reservas económicas para suplementar sus rentas de*

40. GIRÓN, *Si la memoria no me falla...*, 149-150

41. R. FERNÁNDEZ CUESTA, *España, las huelgas y los obreros. La Falange habla claro*, Madrid, Ediciones Prensa del Movimiento, 1951.

trabajo, sois los que más directamente estáis pagando las consecuencias de esa indigna confabulación». Malgrat aquest reconeixement «yo os aconsejo honradamente que en lo sucesivo tengáis muy en cuenta la cantidad de cálculo, de sangre fría y de mala intención que dentro y fuera de España está dispuesta a especular con vuestras dificultades, que son las de la inmensa mayoría de los españoles, lanzándoos a una aventura en la que no dudo habréis tenido y tendréis muchas amables complicidades y alguna sonrisa de aliento, cuando a la hora de la verdad sois vosotros los que os jugáis vuestra sangre, vuestro pan y vuestro puesto en la fábrica». Perquè, en definitiva, «ni el comunismo internacional ni nuestros enemigos del extranjero tienen prisa en resolver vuestras dificultades. El Movimiento Nacional, la Falange, sí. La Falange ha luchado contra la dificultad y la ha aminorado en la medida de sus posibilidades. Creando nuevas fuentes de riqueza sin la ayuda de nadie, y ha creado también los Seguros Sociales, las Magistraturas del Trabajo, los Tribunales de Amparo, las Conciliaciones Sindicales, los pluses de carestía, los Montepíos Laborales, las Obras Asistenciales; es decir, tendiendo puentes y asideros que hagan más llevadero el difícil presente y más prometedor el porvenir. [...] Creednos, no lo dudéis. Las pasadas huelgas están alentadas e inspiradas secretamente por las fuerzas cuya derrota hoy recordamos; pero nadie crea que constituyen un peligro para el Estado. Lo son, en cambio, para los trabajadores, que pueden perder sus contratos y sus derechos laborales».

Heus aquí un compendi del tipus de discurs falangista dirigit als treballadors des del moment en el qual la conflictivitat laboral va reparèixer. Primer Fernández Cuesta capgirava la realitat, atès que la desastrosa situació econòmica va ser en bona mesura resultat de les polítiques franquistes —internacional, econòmica i social—, que les polítiques laborals van beneficiar en la pràctica als empresaris, i que els tribunals van penalitzar sistemàticament les reclamacions dels treballadors. Després generava desconfiança tot presentant les vagues com el resultat de la conspiració, alhora que introduïa la por a empitjorar encara més la situació. Finalment Fernández Cuesta feia referència a la política social i intentava atreure els treballadors cap al Movimiento amb afalacs i amb una argumentació que vol ser una crida a la unitat d'esforços, ja que «*si los trabajadores españoles valoran y comprenden sin reservas el Movimiento como su mejor trinchera nacional en el camino insoslayable de su liberación cultural, social y económica, no habría fuerza humana capaz de desviar el triunfo de la Revolución Nacional que postulamos, en la que las clases medias y obreras, las clases productoras en general, son las que tienen posiciones legítimas que conquistar con el apoyo de un Régimen que nació sin compromisos con los poderosos, sin pactos con ninguna fuerza secreta, que ha buscado siempre el apoyo espontáneo del pueblo, y que, en fin, como es de los españoles y para los españoles, es el más y mayor fuerte sostén de los trabajadores*».⁴²

42. FERNÁNDEZ CUESTA, *España, las huelgas y los obreros...*, 8-14.

Al llarg de la seva trajectòria i fins la crisi de la dictadura als anys setanta, els falangistes es van presentar com la representació del poble, un «poble plebeu», disponible per a la vindicació dels petits contra els grans. Durant els anys cinquanta i seixanta el llenguatge falangista va canviar, però el fons del seu discurs va ser sempre el mateix. El seu programa —deien— era l'únic que impedia les fractures provocades en qualsevol societat pel capitalisme liberal i l'existència dels partits, així com les doctrines revolucionàries d'inspiració marxista. Davant d'aquella realitat l'única manera de reafirmar la independència nacional i protegir els «treballadors» dels «rics» era a través del sindicalisme vertical, instrument de l'Estat i, per tant, dipositari de la seva força.⁴³

El 1952, encara sota l'efecte de les mobilitzacions de 1951, Franco va aprofitar la seva salutació als membres del Consejo Político Sindical falangista per afirmar que «*la sindicación nacional, los sindicatos españoles, constituyen la base del Régimen político español. Nuestra Revolución rompió con un sistema falso que arrastraba a España a la ruina y a la destrucción, sistema democrático formalista que las naciones venían padeciendo tras siglo y pico de liberalismo. (...) Nosotros, que alumbramos un Régimen con dolores y sacrificios, con el derramamiento de nuestra propia sangre, no podíamos mantener aquella falsedad, volver a parecidas falsedades.*»⁴⁴

En síntesi, el fil discursiu que utilitzaven permanentment els dirigents del règim reiterava que «*los sindicatos son los que dan fisonomía al Régimen. Los que han aportado la novedad política. Los que lo están justificando de acuerdo con las corrientes sociales y económicas modernas. Los que han cambiado la mentalidad política española, logrando esta ambiciosa meta de nacionalizar las izquierdas y de socializar las derechas mediante un solo camino, aquel del viejo y glorioso lema de "Patria, Pan y Justicia"*». ⁴⁵ Aquesta era una afirmació rotunda, que es va utilitzar també al llarg dels anys seixanta com a argument en el pols polític que José Solís i una part del *Movimiento* va mantenir amb un altre sector de l'aparell polític franquista que, de forma simplificadora, és identificada amb la denominació de *tecnòcrata*.

Justament perquè aquest sector falangista maldava per defensar el seu model tant davant la societat com davant altres sectors de l'aparell de l'Estat, necessitava explicitar continuadament davant les pròpies files quina era la seva

43. Sobre les característiques comunes dels populismes, vegeu G. HERMET, *Les populismes dans le monde. Une histoire sociologique XIXe-Xxe siècle*, Cher, Fayard, 2001.

44. F. FRANCO «Discurso ante los miembros del Consejo Político Sindical», 15 de novembre de 1952, *I Consejo Político Sindical*, Madrid, Delegación Nacional de Sindicatos, 1952, 5-8.

45. La cita correspon a José Solís, delegat nacional de Sindicats des de 1951 i es pot trobar a Centro de Estudios Sindicales, *La Organización Sindical Española*, Madrid, OSE, 1957, 25. El llibre recull un seguit de cites de diversos personatges relacionats amb el sindicalisme, fonamentalment de Francisco Franco, José Solís, Fermín Sanz Orrio i d'altres. No és possible, tanmateix, saber on ni quan es van pronunciar aquelles paraules, tot i que pel context es pot deduir que són de la primera meitat dels anys cinquanta.

funció. En aquest mateix discurs Solís havia afirmat previamente: «*Sé que dirigir ese sindicalismo tendrá dificultades, sus riesgos, su exposición; pero también sé que el mando que encuadre esa fuerza, el mando que la dirija, podrá ofrecerla al mejor servicio de España. Y no hemos venido aquí —yo no, desde luego— a representar una comedia, a querer hacer comulgar a las gentes con ruedas de molino, sino a suplir el juego fracasado de los antiguos partidos políticos, que dividían y enfrentaban al hombre, por la eficacia, unidad y compenetración que el Sindicato representa. No venimos a montar tinglados más o menos aparentemente perfectos, sino a organizar a lo mejor de los españoles, para que con ellos, a través de ellos, sea convertida España en un “gigantesco Sindicato de Productores” y avanzada en el camino de nuestra Revolución, a las órdenes de un Caudillo que Dios nos deparó en el momento más grave de nuestra Historia.*»⁴⁶

En definitiva, el règim va utilitzar tots els recursos al seu abast per desenvolupar una política d'autoexaltació centrada en la figura del Caudillo providencial —«salvador d'Espanya» del comunisme, que va acabar amb la lluita de classes—, alhora que lloava la seva política social —presentada com la màxima expressió de la justícia social—, l'ordre i la pau en un món convuls. Amb el pas del temps el sindicalisme vertical va esdevenir la peça emblemàtica de la fesomia del règim, que volia presentar-se com a model per fer front als reptes de les societats modernes, nacionalitzant les esquerres i socialitzant les dretes, en paraules de José Solís. Tanmateix, qualsevol aproximació a la societat espanyola d'aquells anys, per superficial que sigui, mostra com de lluny estava el discurs de la realitat. Les polítiques de consens havien estat molt menys importants que les polítiques coactives.

La repressió desfermada a partir del 18 de juliol de 1936 va ser de tal magnitud que va aconseguir que una part de la societat, i particularment la classe obrera, derrotada i desmoralitzada, es reclusés en l'àmbit privat i dediqués totes les seves energies a la difícil supervivència. En un context d'atomització del món obrer, la passivitat era inevitable, igual que la ralentització del conflicte social. Però com mostraren els conflictes puntuals de mitjan anys quaranta i, encara més, els esclats de malestar de 1951 i els anys següents, el règim franquista no va aconseguir atreure a sectors significatius de la classe obrera als seus postulats politicosocials i només la potència dels instruments de control social imposats per la dictadura explica que durant gairebé trenta anys molts dirigents franquistes poguessin mantenir un discurs harmònicista que presentava el règim com un instrument nou que feia gran a la «pàtria» servint al «poble».

Si bé els propis informes oficials són el millor exemple del fet que el poder polític era conscient de la seva incapacitat per convèncer els treballadors més inquiets i amb major «consciència de classe» de la identitat «popular» del règim, aquest va perseverar en la difusió d'imaginari populista que, potser, va poder

46. Centro de Estudios Sindicales, *La Organización Sindical Española*, 22-23.

penetrar en algunes franges populars. Aquest és un repte pendent per a la historiografia sobre el franquisme, que caldrà afrontar tant per millorar els nostres coneixements sobre el període com per aprofundir —més enllà del nominalisme— en la naturalesa de la dictadura.

En qualsevol cas, malgrat la voluntat política i la política repressiva, als anys seixanta el moviment obrer va recuperar prou força per recol·locar en el centre de l'escena el conflicte social, fent així transparent —novament— la lluita de classes i per tant inviable el manteniment del discurs oficial, tan allunyat d'una pràctica política que tenia en la repressió la principal garantia de sosteniment del sistema.

